

14 נקודות לחשיבה מחדש על מערכת החינוך שלנו¹

יורם הרפז

נניח שיכולנו לעשות Reset על מערכת החינוך שלנו ולאתחל אותה מחדש (רק נניח, כי "ריסטים" בחיים הממשיים אינם אפשריים ואינם רצויים), מה היינו עושים? הנה 14 נקודות למחשבה על אתחול מערכת החינוך שלנו.

1. החינוך הבית-ספרי נחוץ משום שקיים **פער** בין אנשים צעירים לבין התרבות (המושגית והחומרית) – פער שאינו ניתן לגישור באמצעות השתתפות ישירה בחיי המבוגרים. הפער הזה גדול בימינו יותר מאי-פעם (בגלל התפוצצות הידע, מורכבות הידע, טכנולוגיות מתוחכמות, אמנויות מורכבות, תמורות יסודיות ואתגרים חסרי תקדים).

2. בית הספר **אינו ממלא את ייעודו**; הוא אינו מצמצם באופן משמעותי את הפער בין אנשים צעירים לתרבות ואינו מקנה להם אמצעים לצמצום הפער הזה בעתיד. צעירים מסיימים את לימודיהם בבית הספר עם "ידע שביר" (נאיבי, ריטואלי ואינרטי) ועם הנעה חלשה, לעתים שלילית, ללמידה נוספת.

3. ההכרה שבית הספר אינו ממלא את ייעודו חדרה לתודעתם של מומחים והדיוטות, **אך עדיין לא נמצאה לבית הספר חלופה הולמת**. יש בתי ספר "אלטרנטיביים" אך הם אינם מהווים אלטרנטיבה מעשית לחינוך ההמוני. העזה, דמיון, ידע עדכני וטכנולוגיית תקשוב יכולים לייצר אלטרנטיבה לחינוך הבית-ספרי.

4. החינוך שרוי אפוא **במצב משברי**: בית הספר – המוסד שבו הוא מתרחש – אינו עונה על צרכיה וערכיה של החברה המתחזקת אותו. עם זאת, לחברה אין חלופה מעשית, וניסיונות לחולל רפורמה בבית הספר נכשלים בזה אחר זה. משבר, כידוע, הוא גם הזדמנות.

5. מצב משברי מחייב חשיבה מחדש; חשיבה מחדש מתחילה מן היסוד; היסוד בחינוך הוא הגדרה של מטרת החינוך. מטרת החינוך מופקת מהאמונות המכוננות של חברה ותרבות נתונות. לאחר הגדרת המטרות יש להתאים להן אמצעים (בחינוך יש קשר פנימי בין מטרות לאמצעים – המדיום הוא המסר). אנו זקוקים אפוא ל**שיקול דעת פדגוגי-אסטרטגי**.

6. מהן מטרותיו הכלליות ביותר – מטרות חוצות זמן ומקום – של החינוך? כאשר מתבוננים במכלול השאיפות החינוכיות של בני אדם, נראה שלחינוך יש **שלוש מטרות-על**. הוגים שונים כינו אותן בשמות שונים. נכנה אותן כאן **מטרות כלים**, **מטרות ערכים** ו**מטרות יחידים** (בלשונו של צבי לם, סוציאליזציה, אקולטורציה ואינדיווידואציה). על פי הראשונה, מטרת החינוך היא להקנות לצעירים ידע, מיומנויות וקודים מועילים להשתלבות בחברה (הלוקלית והגלובלית); על פי השנייה, מטרת החינוך היא לעצב את אופיים וחשיבתם של צעירים ברוח הערכים המכוננים את התרבות המועדפת; על פי השלישית, מטרת החינוך היא לאפשר לצעירים לממש את עצמם באמצעות עיסוק בתכנים ובפעילויות בעלי משמעות סובייקטיבית.

7. שלוש מטרות-העל של החינוך מכוננות **טיפוסים אידיאליים** של חינוך. הטיפוסים האידיאליים של החינוך אינם מתממשים במלואם בבתי הספר, אך ניתן לזהות בכל בית ספר מטרות-על אידיאליות **דומיננטיות**. במערכת החינוך שלנו ובבתי הספר שלה מתרוצצות שלוש מטרות-העל של החינוך ולכן היא מבולבלת. באופן כללי, אפשר לומר שמערכת החינוך שלנו עושה חינוך כלים,

¹ הרשימה הופיעה באתר של "כנס העיר חיפה לחינוך 2012"

מדברת חינוך ערכים וחושבת חינוך יחידים (עושה סוציאליזציה, מדברת אקולטורציה וחושבת אינדיווידואציה).

8. חינוך אפקטיבי הוא חינוך המשדר **מסר אחד עקבי** הנובע ממטרת-על אחת. דפוס הוראה, שיטת הערכה, תוכנית הלימודים, המבנה הארגוני והפיזי, האתוס החינוכי – כולם נובעים ממטרת-על אחת, מכלים או מערכים או מיחידים.

9. כל מטרות-העל של החינוך הן לגיטימיות ודרושות לחברה, לתרבות וליחיד. אין דרך להצדיק על בסיס ראיות וטיעונים מוחלטים מתן עדיפות למטרת-על אחת. צריך לתת לצעירים כלים, ערכים ואפשרויות לממש את עצמם, אבל **אי אפשר לעשות זאת במסגרת חינוכית אחת**: מטרות-העל של החינוך והאמצעים הנובעים מהן **סותרים**, כלומר מנטרלים אלה את אלה.

10. על רקע נקודות אלה אני יש לחשוב על מדיניות חינוכית, עקרונית וארוכת טווח, **שתחלק את בתי הספר שלנו בהתאם למטרות-העל של החינוך**: בתי ספר של כלים, בתי ספר של ערכים ובתי ספר של יחידים. בבתי הספר מן הסוג הראשון (אני אומר זאת מייד כדי לחסוך קריאות ביניים על נחשול והסללה) ילמדו מקצועות יוקרה כמו מחשבים, כלכלה, משפטים ורפואה, וגם הנדסאות, חשמלאות, מכונאות וכו'.

11. שלושת הטיפוסים של בתי הספר מתאימים לשלושה **טיפוסי לומדים**: בתי ספר של כלים מתאימים ללומדים בעלי **מנטליות אינסטרומנטלית**, שרוצים להפיק תועלת מעשית מלימודיהם; בתי הספר של ערכים מתאימים ללומדים בעלי **מנטליות אינטלקטואלית**, שרוצים להבין ולהגיע ל"חקר האמת"; בתי ספר של יחידים מתאימים ללומדים בעלי **מנטליות אוטונומית**, שרוצים לבטא את עצמם, למצוא ולהמציא את עצמם. טיפוסי הלומדים האלה מתאימים לשלושה **טיפוסי מורים** ולשלושה **טיפוסי הורים**. בכל אדם מתרוצצים שלושת הטיפוסים האלה, אך בדרך כלל טיפוס אחד דומיננטי יותר.

12. את שלושת טיפוסי בתי הספר האלה יש לבסס על **עקרונות פדגוגיים ותוכנית לימודים משותפים**. העקרונות הפדגוגיים יבטיחו למידה משמעותית (למידה הכרוכה במעורבות ובהבנה), ותכנית הלימודים תבטיח ליבה החיונית לקיום משותף בחברה ובעולם של ימינו.

13. כיוון ששיטת ההערכה היא הזנב שמכשכש בכלב כדאי להתריע: יש להמציא שיטת הערכה חדשה, **תומכת למידה** – שיטת ההערכה שמערכת את התלמידים בלמידה ומסייעת להם להבין (וגם ליצור) את התכנים שבהם הם עוסקים. במסגרת המהלך הזה יש למצוא חלופה לבחינות הבגרות ולהמציא בחינות חכמות, עבודות מחקר וביצועי למידה שונים.

14. כדי לבצע מדיניות חינוכית כזאת (היא אינה מאוד מהפכנית ואינה זקוקה ל-Reset אלים. בשטח קיימים שלושת טיפוסי בית הספר, והחברה הגיעה להכרה שיש לצמצם את הפער בין מוסדות החינוך שלה לבין הערכים והצרכים שלה), יש לגייס את כל המערכות התומכות בחינוך, למעשה את כל החברה. ללא שינוי בשיח החברתי, לא יהיה שינוי בחינוך. תיקון עולם, אמר יאנוש קורצ'אק, מתחיל בתיקון החינוך, אך ללא פחות מכך (למעשה יותר מכך), תיקון החינוך מתחיל בתיקון עולם.